

В. М. Опарін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ШКОЛА
ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ**

Ця стаття завершує цикл публікацій, присвячених дослідженню наукових шкіл фінансів в Україні. У ній висвітлено питання генези, становлення й розвитку сучасної наукової школи публічних фінансів, сформованої на базі кафедри фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", її характерні риси. Розглянуто основні етапи розвитку школи починаючи з її зародження на зламі 60-х і 70-х років минулого століття й до теперішнього часу. Показано, що з її становленням відбувається формування її наукової ідеології й ключових складових на основі відродження принципів та ідей української класичної школи фінансів, продукування нових напрямів у фінансовій науці, а саме: фінансова реструктуризація, макрофінансова стабілізація, фінансова інфраструктура суспільства, інновації у фінансовій сфері тощо. Відзначено найважливіші науки здобутки засновників і послідовників школи, які стали вагомим внеском у теорію та практику функціонування публічних фінансів. У науковому вимірі розкрито проблематику основних публікацій представників школи в монографіях, статтях, енциклопедичних виданнях. У освітньому вимірі наведено здобутки в розробленні навчальних планів і програм інноваційних дисциплін підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю "Фінанси і кредит", а також виданні підручників і навчальних посібників, більшість із яких були першими подібними виданнями в Україні. Приділено увагу співпраці школи з науковцями інших країн, зокрема Польщі, Словаччини, Угорщини, Великобританії, Німеччини, Швейцарії, Китаю, а також державними органами України. Підкреслено роль засновників і послідовників наукової школи публічних фінансів у формуванні й розвитку інших напрямів фінансової науки: корпоративних фінансів, фінансового ринку, страхування, міжнародних фінансів.

Ключові слова: наукова школа, публічні фінанси, місцеві фінанси, фінансові категорії, податки, бюджет, макрофінансова стабілізація, фінансова інфраструктура, фінансові інновації.

Літ. 43.

В. М. Опарин, В. М. Федосов, П. И. Юхименко

**СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНСКАЯ НАУЧНАЯ ШКОЛА
ПУБЛИЧНЫХ ФИНАНСОВ**

Эта статья завершает цикл публикаций, посвященных исследованию научных школ финансов в Украине. В ней освещены вопросы генезиса, становления и развития современной научной школы публичных финансов, сформированной на базе кафедры финансов ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", ее характерные черты. Рассмотрены основные этапы развития школы начиная с ее зарождения на рубеже 60-х и 70-х годов прошлого века и до настоящего времени. Показано, что с ее становлением происходит формирование ее научной идеологии и ключевых составляющих на основе возрождения принципов и идей украинской классической школы финансов, выработки новых направлений в финансовой науке, а именно: финансовая реструктуризация, макрофинансовая стабилизация, финансовая инфраструктура общества, инновации в финансовой сфере и др. Отмечены важнейшие научные достижения основателей и последователей школы, ставшие весомым вкладом в теорию и практику функционирования публичных финансов. В научном измерении раскрыта проблематика основных публикаций представителей школы в монографиях, статьях, энциклопедических изданиях. В образовательном измерении представлены достижения в разработке учебных планов и программ инновационных дисциплин подготовки бакалавров и магистров по специальности

© Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І., 2015

“Финансы и кредит”, а также издания учебников и учебных пособий, большинство из которых были первыми подобными изданиями в Украине. Уделено внимание сотрудничеству школы с учеными других стран, в частности Польши, Словакии, Венгрии, Великобритании, Германии, Швейцарии, Китая, а также государственными органами Украины. Подчеркнута роль основателей и последователей научной школы публичных финансов в формировании и развитии других направлений финансовой науки: корпоративных финансов, финансового рынка, страхования, международных финансов.

Ключевые слова: научная школа, публичные финансы, местные финансы, финансовые категории, налоги, бюджет, макрофинансовая стабилизация, финансовая инфраструктура, финансовые инновации.

Valerii Oparin, Viktor Fedosov, Petro Yukhymenko

UKRAINIAN MODERN SCIENTIFIC SCHOOL OF PUBLIC FINANCE

This article completes a series of publications devoted to research of the scientific schools of finance in Ukraine. It highlights the issues of genesis, formation and development of modern scientific school of public finances, formed at the Department of Finance of the SHEI “Kyiv National Economic University”, and its characteristic features. The main stages of development of the school since its inception at the turn of 1960-70-ies and up to date are revealed. It is shown that within formation of the school its scientific ideology and key components are forming based on revival of principles and ideas of the Ukrainian classical school of finance, and production of new trends in financial science, namely: financial restructuring, macro-financial stabilization, financial infrastructure of the society, innovations in the financial sector, etc. It is noted the major scientific achievements of the founders and followers of the schools that were significant contribution to the theory and practice of public finance. In scientific terms, the problems of major publications of the school's representatives raised in books, articles, and encyclopedic publications are revealed. In educational terms, there are mentioned core achievements in the development of curricula and education programs of innovative courses for bachelors and master's degree in “Finance and Credit”, and in publication of textbooks and manuals, the most of which were the first such publications in Ukraine. An attention is paid to the school cooperation with scientists of other countries, including Poland, Slovakia, Hungary, the UK, Germany, Switzerland, China, and also with public authorities of Ukraine. It is emphasized the role of founders and followers of the scientific school of public finances in formation and development of other directions of financial science, namely: corporate finance, financial market, insurance, international finance.

Keywords: scientific school, public finance, local finance, financial category, taxes, budget, macro-financial stabilization, financial infrastructure, financial innovation.

JEL classification: A11, B10, B30, B41.

Одним із головних чинників розвитку науки є формування й функціонування наукових шкіл, котрі генерують і розвивають нові ідеї, концепції та гіпотези, формуючи цілісне уявлення про певну систему знань. Наукове поле фінансової науки досить широке й багатоаспектне та включає такі сфери, як публічні, корпоративні й міжнародні фінанси, фінанси домогосподарств, страхування та фінансовий ринок. Кожна з них має свої особливості функціонування й внутрішнього руху. При цьому всі вони істотно відрізняються за сутністю, призначенням і організацією, формами й методами фінансового менеджменту. Забезпечуючи відповідні потреби економіки та економічних агентів, кожна сфера має велике значення для стійкого економічного й фінансового розвитку країни. Водночас головна роль у фінансовій системі належить публічним фінансам, за допомогою яких у процесі розподілу та перерозподілу частини вартості національного продукту реалізується державна фінансова політика. У цьому зв'язку ключовими напрямками дослідження у сфері

публічних фінансів є: спрямування та складові, інструменти, важелі й механізми здійснення фіскальної політики держави; бюджетна політика в контексті макрофінансової стабілізації; податки та їх адміністрування, оптимізація податкової системи, податкова реформа; раціоналізація системи й механізмів фінансування видатків бюджету та фондів цільового призначення; оптимізація рівня й механізмів дефіцитного фінансування державних видатків; формування ефективної бюджетної системи, зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування; ефективне управління бюджетним дефіцитом та державним боргом, відносини з міжнародними кредиторами; бюджетний, податковий і борговий ризик-менеджмент.

Сучасна українська наукова школа публічних фінансів зародилася на кафедрі фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” (КНЕУ) на зламі 60-х і 70-х років минулого століття. Наявність на кафедрі потужного наукового осередку, що становить основу української наукової школи публічних фінансів, сприяла збагаченню фінансової науки. Здобутки кафедри фінансів є вагомими та визнані як в Україні, так і за її межами, що зробило її лідером у царині вітчизняної фінансової науки, а отже, й у підготовці кадрів фінансистів для державних органів управління. Навряд чи знайдеться в Україні інша кафедра, котра підготувала стількох міністрів фінансів для нашої держави (Г. Л. Сахновський, А. М. Барановський, І. О. Забродін, П. К. Германчук), багатьох їхніх заступників, керівників департаментів і управлінь Міністерства фінансів України, начальників місцевих фінансових органів. Тривалий час посаду Міністра фінансів СРСР обіймав випускник кафедри В. Ф. Гарбузов, який, до речі, певний час був ректором КНЕУ. Керівниками Державної податкової інспекції України (нині Державна фіскальна служба України) в різні роки були випускники кафедри фінансів О. І. Кіреєв, А. І. Брезвін, С. В. Буряк, заступником — В. В. Регурецький.

Вадим Гетьман, чие ім'я з 2006 р. носить КНЕУ, — теж вихованець кафедри фінансів. У період ринкової трансформації економіки він був Головою Національного банку України й Міжбанківської валютної біржі, депутатом Верховної Ради України, підготував на кафедрі фінансів кандидатську дисертацію та захистив її в спеціалізованій вченій раді КНЕУ. Серед випускників кафедри фінансів багато кандидатів і докторів наук, десятки тисяч висококваліфікованих спеціалістів для фінансової системи України, сотні іноземних фахівців та десятки кандидатів економічних наук для інших країн світу. Чимало іноземних спеціалістів очолили фінансові органи своїх країн, обіймали або обіймають посаду міністра чи його заступника.

Успішне функціонування сучасної наукової школи публічних фінансів в українській фінансовій науці завдячує в першу чергу багатій науковій спадщині вітчизняних учених-фінансистів другої половини XIX — початку XX ст., серед яких варто насамперед назвати М. М. Алексеєнка, А. Я. Антоновича,

М. Х. Бунге, С. І. Іловайського, А. О. Ісаєва, П. А. Кованька, Й. Ф. Кулішера, П. П. Мігуліна, М. І. Мітіліно, І. І. Патлаєвського, Г. Ф. Сидоренка, І. Т. Тарасова, В. М. Твердохлебова, М. М. Цитовича, І. І. Янжула, М. П. Яснопольського. Саме на цей період припадає становлення української фінансової науки. Вітчизняні вчені-фінансисти того часу досить ґрунтовно й усебічно досліджували як загальну генезу функціонування публічних фінансів із позиції необхідності розвитку ринкового середовища та дотримання соціальних пріоритетів, так і концептуальні засади функціонування бюджетної системи, оподаткування, державного кредиту.

Поряд із системною науково-дослідницькою діяльністю з розвитку парадигмальних засад фінансової теорії українські вчені-фінансисти другої половини ХІХ — початку ХХ ст. відіграли важливу роль у зародженні й популяризації університетської фінансової науки та економічної освіти, зокрема її кадрового забезпечення. Уперше з позицій історико-економічного й фінансового аналізу здійснювалося системне теоретичне осмислення та введення в науковий обіг надбань світової, переважно західноєвропейської, фінансової думки. Певні напрями проблематики публічних фінансів, що ними досліджувалися, такі як оптимізація системи оподаткування в контексті зменшення податкового тягара населення, підвищення публічності бюджету та рівня громадського контролю його виконання, посилення ролі місцевих бюджетів і забезпечення їх фінансової самостійності, зміцнення фінансового потенціалу місцевого самоврядування, оптимізація боргового навантаження відповідно до фінансових потреб держави, залишаються вкрай актуальними.

До речі, саме університети як у всьому світі, так і в Україні стали осередками створення наукових шкіл. Саме в них концентрується науковий потенціал, що дає змогу здійснювати прорив від кількісного накопичення знань до якісних зрушень у науковому світогляді. Нині університетська наука є провідною формою організації наукових досліджень та реалізації їхніх результатів. Завдяки творчому контакту університетських науковців із талановитою студентською молоддю виникають нові ідеї та розробляються інноваційні продукти. Це унікальне середовище дає змогу підтримувати головне в науці — спадковість у накопиченні знань. Саме тому пошвавлення наукової діяльності в університетах є таким актуальним та потребує належної уваги з боку держави.

Ключовими ознаками сучасної української наукової школи публічних фінансів є три аспекти дослідження:

- 1) глибинне проникнення за допомогою методологічних підходів, які ґрунтуються на фундаментальних положеннях філософії та економічної теорії, в сутнісні характеристики основних категорій публічних фінансів (державних доходів, державних видатків, податків, бюджету, державного кредиту, місцевих фінансів тощо), що дає змогу сформувати надійну теоретико-методологічну базу для побудови ефективної системи управління публічними фінансами;

2) теоретико-прикладне, прагматичне дослідження проблематики розроблення та реалізації фіскальної політики держави, спрямованої на забезпечення макроекономічної й макрофінансової стабільності та сприяння стійкому економічному зростанню. У цьому контексті усебічно досліджуються як проблеми України, так і досвід країн із розвинутою ринковою економікою, на основі чого визначаються завдання та напрями фінансової стратегії й тактики розвитку молодій українській державі;

3) освітній вимір багатьох досліджень, котрий знаходить свій вираз у широкому спектрі принципово нових інноваційних дисциплін і підручників, переважна частина яких підготовлена представниками школи публічних фінансів уперше в Україні та є повноцінним науковим продуктом із приращенням наукових знань. Саме високі результати та якісні характеристики наукових досліджень дали можливість підняти освітню складову до рівня науки.

Оскільки головна роль у системі публічних фінансів належить податкам, зусилля представників наукової школи були зосереджені насамперед на дослідженні проблематики оптимізації податкового навантаження. Доведено, що одержавлена за допомогою податків частина вартості національного продукту набуває певною мірою специфічного самостійного руху в межах фінансової системи й надалі активно використовується в процесі реалізації фіскальної політики держави. При цьому податкам, як і фінансам загалом, притаманна чітко виражена суперечливість взаємовідносин їх платників, держави та споживачів суспільних благ. Тому зроблено висновок, що виконання завдання формування збалансованої податкової системи має ґрунтуватися на узгодженні інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин. Спроби розв'язання проблем у податковій сфері чи то на основі необґрунтованого зниження загального рівня податкового навантаження з метою сприяння розвитку економіки (як це тривалий час робилося в Україні), чи то шляхом посилення податкового тиску в кризові періоди не дали, не дають і не можуть дати очікуваних задекларованих результатів. Подолання цих проблем має базуватися на демократичному механізмі стримувань і противаг, який передбачає максимально можливе узгодження інтересів усіх сторін.

Важливе місце в доробку наукової школи посідає проблематика оптимізації системи видатків державного й місцевих бюджетів. Із початку 2000-х років у наукових публікаціях її представників неодноразово зверталася увага на необґрунтоване зростання в Україні видатків на виконання управлінських функцій держави, на розрив між декларативним і популістським соціальним спрямуванням бюджету та реальними фінансовими можливостями країни, на неприпустиме зниження активної ролі держави в інвестиційному процесі, націленому на розвиток економіки. З метою оптимізації структури видатків неодноразово пропонувалося розробити державну фінансову стратегію з визначенням відповідних пріоритетів у економічній і соціальній політиці.

Щодо дефіцитного фінансування державних видатків наголошувалося, що воно повинне бути виваженим, адекватним потребам і наявним ризикам. При цьому порогові показники рівня бюджетного дефіциту та державного боргу до ВВП мають враховувати як прийняті у світовій практиці обмеження (2—3 та 60 % відповідно), так і стан вітчизняних економіки й фінансів. Стосовно джерел боргового фінансування аргументовано доцільність надання переваги зовнішнім державним позикам (передусім від міжнародних фінансових інституцій), які сприяють збільшенню фінансового потенціалу. Залучення внутрішніх позик є раціональним тільки в таких межах, що не допускають відволікання ресурсів від реального сектору економіки.

Велика увага в дослідженнях представників наукової школи приділена фінансовим проблемам місцевого самоврядування на основі розвитку місцевих фінансів, оптимізації будови бюджетної системи й раціоналізації міжбюджетних взаємовідносин. Однією з причин нинішньої політичної кризи в Україні стала надмірна централізація бюджетної системи. Причому проблема полягала не так у невивірених пропорціях між державним та місцевими бюджетами, як у розриві (до 20 в. п.) між власними й делегованими повноваженнями місцевої влади та власними й закріпленими дохідними джерелами місцевих бюджетів. Саме надмірна централізація коштів у держбюджеті призвела до того, що понад 90 % місцевих бюджетів стали дотаційними, деякі з них на 60 і навіть 80 %. Система бюджетного регулювання, що ґрунтувалася на дотаціях вирівнювання, фактично сформувала ідеологію “бюджетного комунізму”, за котрої в органів місцевої влади не було ні можливостей, ні стимулів до раціонального господарювання та сприяння регіональному розвитку. Українською виявилася й казначейська система касового виконання державного й місцевих бюджетів із концентрацією коштів на єдиному казначейському рахунку, що істотно обмежило права як органів місцевої влади та управління, так і розпорядників бюджетних коштів.

Отже, на думку представників школи, реформи, які проводилися зі збудованню незалежності в частині побудови бюджетної системи та формування місцевих фінансів, мали антиринковий характер та були спрямовані на посилення центральної влади. Ступінь фінансової автономії й відповідальності місцевої влади в цей період був набагато нижчим, ніж навіть за адміністративної економіки. Саме це спричинило гальмування впровадження в бюджетний процес на державному й місцевому рівнях новітніх бюджетних технологій, без чого не можливе формування сучасної системи публічних фінансів.

Наукова школа — це не просто певні ідеї, концепції, теорії, напрацювання. Насамперед це науковці, що її започаткували, послідовники та учні, котрі розвивають і пропагують її творче надбання. Фундаторами сучасної української наукової школи публічних фінансів стали відомі вітчизняні вчені-фінансисти В. М. Суторміна та В. М. Федосов. А до числа їхніх послідовників і учнів

належать відомі науковці В. Л. Андрущенко, А. Є. Буряченко, О. О. Гаманкова, А. І. Крисоватий, С. В. Львовчкін, О. М. Мозговий, Ц. Г. Огонь, В. М. Опарін, О. М. Тимченко, Н. В. Савчук, С. І. Юрій (науковий консультант при написанні докторської дисертації — професор В. М. Федосов) та багато інших учених. Саме в їхніх працях визначені домінуючі постулати названої наукової школи, саме їхніми зусиллями підготовлена плеяда учнів, які наразі поглиблюють творчий доробок із проблематики публічних фінансів. Загалом до кола вчених школи входить понад двісті осіб.

Формування наукової школи являє собою доволі складний творчий процес, котрий поєднує як осмислення надбання світової фінансової науки, так і продукування нових ідей та підходів. Є всі підстави стверджувати, що підґрунтя ідеології сучасної української наукової школи публічних фінансів становить як доробок вищезгаданих вітчизняних учених-фінансистів ХІХ і початку ХХ ст. — представників української класичної наукової школи фінансів, так і творче опрацювання сучасних теорій публічних фінансів, наведених у працях видатних науковців розвинутих країн. Відродження й становлення сучасної української наукової школи публічних фінансів, що почалося на зламі 60-х і 70-х років минулого століття, відбувалося передусім на основі творчого осмислення теоретичних ідей та принципів української класичної наукової школи фінансів, а також нових явищ у економіці й фінансах країн Заходу. Саме в цей період побачили світ публікації фундаторів цієї школи, присвячені окресленій проблематиці.

Зокрема, в монографії В. М. Федосова “Податки в системі державно-монополістичного капіталізму ФРН” [1] обґрунтовано, що втручання держави в процеси суспільного виробництва за допомогою податків стало життєво важливим для її існування. Зроблено висновок, що податкові питання перетнули суто фіскальні межі та в усіх країнах перетворилися на важливі й домінуючі політико-економічні та соціальні проблеми. Ця сама проблематика надалі поглиблена в колективній монографії “Критика сучасних буржуазних теорій фінансів, грошей і кредиту” [2], в якій уперше в радянській літературі комплексно аналізувались основні податкові теорії та податкова політика окремих західних країн, а також особливості руху одержавленої за допомогою податків частини вартості національного продукту.

Результатом ґрунтовного дослідження В. М. Суторміною фінансової теорії та практики країн Заходу став перший в Україні навчальний посібник “Фінанси капіталістичних держав” [3], випущений у 1970 р., до того ж українською мовою. Новаторство вченого проявилось як у змісті книги, так і у формі подання інформації. В. М. Суторміна вперше обґрунтувала оригінальну концепцію податку як вихідної категорії, “фінансової клітини”, довівши, що вся складна система вилучення, розподілу й споживання державою частини вартості національного продукту розвивається з цієї категорії. Поряд

із аналізом загальних підходів до сутності державних фінансів у посібнику були детально охарактеризовані фінансові системи ряду розвинутих країн — США, Великобританії, Франції, ФРН, Японії.

Згодом результати дослідження практики функціонування публічних фінансів розвинутих країн знайшли відображення в монографії В. М. Суторміної, В. О. Степаненка, В. М. Федосова [4]. Хоча в цій праці неможливо було повністю уникнути ідеологічного підтексту, вона дала змогу науковцям глибше оцінити здобутки й проблеми фінансової теорії та практики країн Заходу, що стало важливою віхою в зародженні наукової школи. Це було перше в Україні комплексне дослідження теорії й практики використання державою грошей, фінансів і кредиту. З часом проблематика західних теорій із гносеологічних позицій, у контексті прагматичного підходу до публічних фінансів, була поглиблена та розвинена В. М. Суторміною й В. М. Федосовим у виданому в Москві за редакцією Б. Г. Болдирева підручнику “Фінанси капіталізму” [5]. Насамперед це стосувалося реального наповнення публічних фінансів у контексті соціально-економічного розвитку: розроблення загальної економічної доктрини, стабілізаційних програм, зміцнення публічних фінансів, визначення найближчих завдань економічної й фінансової політики та стратегії на довгостроковий період. Акцент зроблено на розширенні представниками західної фінансової думки кола досліджень, пов’язаних із пошуком шляхів впливу державного споживання, податків, бюджетного дефіциту, державного кредиту та інфляції на темпи й пропорції суспільного виробництва, на формування фондів споживання й нагромадження, стимулювання науково-технічного прогресу, підвищення конкурентоспроможності окремих країн на світових ринках. Саме зазначені проблеми є вкрай актуальними для нашої держави.

Творче осмислення західних теорій публічних фінансів сприяло започаткуванню сучасної української наукової школи публічних фінансів, яка стала набирати обертів зі здобуттям Україною незалежності. У науковому вимірі важливою віхою у формуванні й розвитку ідей школи стало видання в 1992 р. монографії В. М. Суторміної, В. М. Федосова, В. Л. Андрущенко “Держава — податки — бізнес (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки)” [6], де було всебічно досліджено питання розбудови податкових систем у світі та визначено засади й напрями імплементації накопиченого досвіду в нашій країні в умовах формування підвалин ринкової економіки. Вагомим внеском у розвиток ідей школи стала публікація у 2002 р. монографії В. М. Федосова, В. М. Опаріна, С. В. Львовичкіна “Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями” [7], у котрій вони дали оцінку результативності проведених у 1990-х роках фінансових реформ та визначили стратегічні завдання розбудови фінансів України з метою забезпечення стійкого економічного зростання. Остаточне оформлення сучасної української наукової школи з публічних фінансів відбулося з виданням у 2010 р. тритомника

за загальною редакцією В. М. Федосова “Фінансова думка України” [8]. Також важливим кроком стала публікація у 2013 р. колективної монографії за загальною редакцією В. М. Опаріна “Інновації у фінансовій сфері” [9], в якій окреслені завдання, передумови та проблеми запровадження новітніх фінансових інструментів і технологій в управління публічними фінансами.

Освітній вимір творчого надбання сучасної української наукової школи публічних фінансів характеризується підготовленими її представниками (або за їхньою участю) підручниками та навчальними посібниками. Так, до названих вище видань із тематики фінансів зарубіжних країн, опублікованих у період зародження школи, доцільно додати навчальний посібник “Фінанси і фінансова система СРСР” [10] та підручник “Фінанси і кредит СРСР” [11; 12]. Водночас повноцінна діяльність із видання навчальної літератури розпочалася вже в роки незалежності, коли була ліквідована фактична монополія союзного центру в цій сфері.

Загалом у освітньому вимірі творчого надбання школи можна виокремити три етапи розвитку:

1) видання за редакцією В. М. Федосова, В. М. Суторміної, С. Я. Огородника в 1991 р. першого на теренах колишнього СРСР навчального посібника “Державні фінанси” [13], в якому були сконцентровані основні ідеї й положення наукової школи, започатковані в період її становлення, та до котрого вперше було включено розділ “Фінансове регулювання ринкових відносин”;

2) формування в середині 1990-х років у зв’язку з ринковою трансформацією економіки нового навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю “Фінанси і кредит”, у процесі чого були сформовані нові навчальні дисципліни (“Податкова система”, “Податковий менеджмент”, “Бюджетна система”, “Бюджетний менеджмент”, “Місцеві фінанси”, “Управління державним боргом” та ін.) та розроблені їх програми. У цей період кафедрою фінансів КНЕУ були видані перші в Україні підручники “Податкова система України” [14] та “Бюджетний менеджмент” [15; 16], де були розкриті теоретичні й практичні аспекти побудови податкової системи (сутність і функції податків, їх класифікація, наукові засади формування податкової системи, механізми справляння податків в Україні), визначені засади управління бюджетом (сутність, призначення і роль бюджетного менеджменту, його складові, завдання та функції фінансових органів у бюджетному процесі, порядок і методика складання проекту бюджету, його розгляду, затвердження й виконання, облік та звітність із виконання, бюджетний контроль). Особлива увага в підручниках приділялася досвіду розвинутих країн у формуванні податкової й бюджетної систем та використанні новітніх управлінських методів і технологій;

3) розроблення на початку 2000-х років за результатами наукових досліджень (уперше в Україні) комплексу принципово нових інноваційних навчальних дисциплін, а саме: “Фінансова думка України”, “Фіскальна політика”, “Макрофінансовий

аналіз”, “Макрофінансове планування”, “Макрофінансовий ризик-менеджмент”, “Державний фінансовий контроль”, “Фінансова інфраструктура”, “Державний кредит”, котрі відповідають сучасним вимогам до управління публічними фінансами. У цей час вийшли два видання фундаментального підручника “Фінанси” [17; 18], підручники “Теорія фінансів” [19] і “Бюджетна система” [20], а також комплекс тренінг-курсів із проблематики публічних фінансів [21—24].

Охарактеризувавши ключові ознаки сучасної української наукової школи публічних фінансів та етапи її становлення й розвитку, зупинимось на основних творчих здобутках її представників. Із набуттям Україною незалежності перед науковцями та практиками постало важливе завдання — розробити засади розбудови системи державних фінансів, що вимагало ґрунтовного вивчення світового досвіду та глибокого розуміння власних проблем. Саме на це була спрямована монографія “Держава — податки — бізнес” [6]. У ній зазначено, що, з точки зору приналежності до певної течії політико-економічної теорії, сучасне вчення про публічні фінанси загалом і оподаткування зокрема в цілому характеризується еkleктизмом за переважання теоретико-методологічних елементів інституціоналізму та неокласики. Поєднавши постулати цих теорій із демократично-правовими цінностями й процесами, Дж. Б'юкенен розробив *теорію конституційної економіки*, котра поєднує політичну концепцію суспільного вибору з економічною концепцією суспільних благ. Звідси виникла концепція фіскального обміну за квазі-ринковою схемою “податки — суспільні блага”, яка передбачає опосередковане демократичними процедурами прийняття рішень про оплату суспільних благ через систему оподаткування.

У теоретичному плані пафос вчення про податки та публічні фінанси загалом, розробленого західними дослідниками, переважно полягає в його основоположних ідеях та інститутах, котрі розвивалися в одному напрямі впродовж восьми століть — від Великої хартії вольностей до сучасних демократично-правових й інформаційно-технологічних форм. У системі європейських цінностей на концептуальному рівні перебуває тлумачення оподаткування як свідомої форми соціальної відповідальності громадян (виборців, платників податків, функціонерів фіску). З практичного боку, податкові системи західних держав приваблюють досконалішою, ніж в Україні, структурою, ефективнішим фіскальним адмініструванням, кращою продуманістю підготовки та результативністю проведення податкових реформ, вищими вишколом персоналу податкових органів, відповідальністю й дисципліною платників. Практика справляння податків у західних країнах дає підстави для висновку: демократично-правова держава пропонує особистості широкі ліберальні права, але не допускає ліберального ставлення до обов'язків перед фіском.

Результати дослідження доробку західної фінансової науки з позицій його використання в Україні було наведено в монографії доктора економічних

наук, професора В. Л. Андрущенка “Фінансова думка Заходу в ХХ столітті” [25], котрий є вихованцем кафедри фінансів КНЕУ та поширював ідеї наукової школи, працюючи в Тернопільському інституті народного господарства та в Національному університеті Державної податкової служби України. Ним обґрунтовано, що в суто фіскальному аспекті найважливішим завданням сучасної фіскальної політики нашої держави є посилення адміністрування податків. Адаже майже всі можливі схеми оподаткування (різні види податків, шкали податкових ставок і режими справляння) вже перепробовані. У резерві залишається лише активізація людського фактора в оподаткуванні: поліпшення морально-етичної компоненти в поведінці платників податку та функціонерів фіску, а також рівня підготовки персоналу податкових служб, підвищення ефективності їхньої роботи шляхом удосконалення податкового менеджменту, організації діяльності та запровадження в податковий процес найсучасніших інформаційно-комп’ютерних технологій.

У податкових державах із ринковою економікою, до котрих належить і Україна, основний фіскальний ресурс бюджету (податки) надходить від приватних фізичних і юридичних осіб. У економічному, правовому й соціально-психологічному аспектах важливо те, що ці кошти за джерелами свого походження не безхазяйні, не нічийі, як за часів соціалістичної економіки, отож розпоряджатися ними повинні їх платники. Доведено необхідність активно розвивати в Україні такі важливі напрями сучасного знання про податки й оподаткування, як *фіскальна соціологія* та *фіскальний федералізм*, за котрими майбутнє. Водночас наголошується, що досягнення західної науки про публічні фінанси не повинні засліплювати нас: не всі проблеми й конфлікти можуть бути розв’язані на основі чужих знань і досвіду.

Усебічно й глибоко досліджуючи публічні фінанси розвинутих країн, представники сучасної української наукової школи публічних фінансів не залишали поза увагою вітчизняний досвід. Так, чималий інтерес свого часу викликала монографія “Запорозька Січ як український феномен” [26], що була відзначена премією імені Ярослава Мудрого. Це книга про загадковий, ще до кінця не пізнаний феномен національної історії — українське козацтво, про створену ним Запорозьку Січ та суспільні інститути в ній. Козацька республіка розглядається як своєрідна форма організації життя українського народу, паросток і передтеча нашої державності з погляду суспільно-політичного, етнонаціонального й фінансово-економічного розвитку.

У контексті дослідження надбання вітчизняної фінансової науки видатною подією стала публікація тритомної монографії “Фінансова думка України” [8]. Це перша фундаментальна праця вітчизняних учених, присвячена генезі, становленню й розвитку української фінансової науки. У монографії крізь призму розвитку української та світової фінансової думки досліджено широкий спектр актуальних проблем складного світу фінансів, визначено особливості

формування вітчизняної фінансової думки, її концептуальні засади й самобутній характер. Велика увага приділена відродженню української фінансової науки, дослідженню здобутків наукової школи публічних фінансів. Наведено детальну інформацію про життя, творчість, розмаїття поглядів вітчизняних учених-фінансистів, доведено, що вони зробили значний внесок у світову фінансову думку, а їхні напрацювання стали надійним підґрунтям для сучасної української школи публічних фінансів.

Безперечно, хоч би яким важливим було дослідження творчого доробку вітчизняних і зарубіжних учених у царині основних складових публічних фінансів, наукова діяльність представників сучасної української наукової школи публічних фінансів спрямована головним чином на продукування нових ідей, концепцій і теорій із метою прирощення знань. Так, у творчому доробку одного з фундаторів школи — доктора економічних наук, професора **В. М. Федосова** важливе місце посідає проблематика теорії та методології фінансів і податків, теорії та практики фіскальної політики, ухилення й перекладання податків. Активний, творчий науковий пошук дав змогу сформулювати низку концептуально важливих ідей із теорії та практики функціонування фінансів, методології фінансової науки, її категоріального й понятійного апарату, що визначають фундаментальні положення фінансової науки.

По-перше, визначено методологічні підходи до розкриття сутності, можливостей і потенціалу фінансів та фіскальної політики. За допомогою методологічного підходу, застосованого В. М. Суторміною для з'ясування вихідної фінансової категорії, було встановлено, що податок слід розглядати як вихідну категорію тільки публічних фінансів, тоді як відповідною категорією фінансів загалом є дохід. Це дало змогу підійти до розкриття причинно-наслідкових зв'язків між об'єктивним і суб'єктивним у фінансах, між об'єктивними фінансовими категоріями та рухливою, мінливою дійсністю — фінансовою політикою, фінансовим правом, фінансовим механізмом, фінансовим менеджментом. Завдяки виокремленню стійких взаємозалежностей і взаємообумовленостей було виявлено об'єктивні закономірності й тенденції розвитку фінансів як специфічної сфери грошових відносин, що, у свою чергу, дало змогу підійти до розкриття законів, котрі діють у ній, довести, що розвиток і поглиблення ринкової економіки посилює проникнення об'єктивного й суб'єктивного у фінанси та податки.

По-друге, обґрунтовано висновок, що фінанси загалом та публічні зокрема разом із ринком і товарно-грошовим господарством належать до підвалин людської цивілізації. Фінанси є одним із основоположних суспільних інститутів, поряд із сім'єю, власністю, державою, правом і релігією. Вони мають внутрішню, іманентно притаманну лише їм логічну структуру, яка складається з окремих сегментів фінансових відносин зі специфічними внутрішніми законами їх руху. Усі складові внутрішньої структури фінансів є фінансовими

категоріями, котрі формуються у своєрідні ряди та групи — від простих до найскладніших фінансових категорій; усі вони пов'язані між собою прямими й зворотними зв'язками. Виокремлені рівні та форми фінансових відносин трансформуються, конкретизуються, перетворюючись на дійсність, у результаті чого формується інституціональна структура фінансової системи.

По-третє, доведено, що фіскальна політика, яка визначає засади функціонування публічних фінансів, повинна мати міцне концептуальне підґрунтя, котрим є відповідна економічна доктрина суспільного поступу та фіскальна доктрина стратегічного розвитку держави. Саме остання є домінантою, вихідною передумовою і своєрідним компасом фіскальної політики. При цьому остання має бути науково обґрунтованою, оптимально виваженою, скоординованою й синхронізованою з іншими складовими економічної політики (ціновою, борговою, монетарною, кредитною, валютною тощо) та спрямованою на розв'язання спільних завдань як за сутністю, так і в часі. Домінантою фіскальної стратегії має бути забезпечення реалізації політики економічного зростання. Стратегія формування фіскальної політики в Україні повинна спиратися на ґрунтовну теоретичну базу та максимально враховувати особливості нинішнього стану економіки й фінансів. Тактика фіскальної політики має бути націлена передусім на виконання завдань макроекономічної й макрофінансової стабілізації та стійкого економічного розвитку. Необхідність забезпечення стабільного й динамічного економічного розвитку України передбачає встановлення пріоритетних орієнтирів, стратегічних і тактичних завдань фіскальної політики та критеріїв їх реалізації. Обґрунтовано, що фінансово-економічна доктрина нашої держави повинна ґрунтуватися на гнучкому поєднанні неокейнсіанського й неокласичного підходів. Це вимагає зміни пріоритетів, сутності та спрямованості, засобів і механізмів фіскальної політики, а також розроблення нових методів і технологій державного фінансового менеджменту, від якості й ефективності яких безпосередньо залежить стійкий економічний розвиток країни.

По-четверте, обґрунтовано необхідність та можливості запозичення найбільш раціональних і ефективних елементів і форм світового досвіду теорії та практики фінансового будівництва, зокрема управління фінансовим господарством, його сучасних інструментів, різних національних варіантів організації бюджетної й податкової систем, різноманітних фіскальних процедур та новітніх технологій податкового й бюджетного менеджменту. Фінансова наука Заходу розробила передові технології управління бюджетними потоками, котрі слід активно впроваджувати в практику державних фінансових органів. У центрі західних моделей економіки та державних фінансів — інтереси людей, саме їм підпорядковані як теоретичні тлумачення фінансових явищ, так і технології практичної бюджетної роботи. Це той орієнтир, до якого крок за кроком має наближатися наша держава.

У 2002 р. В. М. Федосов, разом із іншим представником наукової школи публічних фінансів — професором В. М. Опаріним обґрунтував важливу тезу щодо необхідності проведення в Україні глибокої й докорінної фінансової реструктуризації [7]. Доведено, що повноцінна й ефективна фінансова реструктуризація можлива тільки на засадах усебічного теоретичного осмислення та практичної реалізації досягнень світової фінансової думки, переходу до інституціональної моделі ринкових перетворень, поєднаних із елементами ефективного й цілеспрямованого державного регулювання. Україні на той час була притаманна фінансова модель адміністративної економіки — як за пропорціями, так і за послідовністю розподілу національного продукту. Проведені реформи призвели переважно до зміни форм, а не глибинної сутності цих відносин. За цих умов пропонувалося зосередити увагу на політиці доходів населення. При цьому головне завдання полягало в забезпеченні високого рівня індивідуальних доходів, що мало сприяти підвищенню частки оплати праці у структурі ВВП, зростанню добробуту та зняттю напруження з публічних фінансів.

Доведено, що в центрі реформування фінансової моделі в Україні повинна бути зміна співвідношення суспільного й індивідуального споживання. Збільшення доходів громадян стимулюватиме виробництво на основі розширення обсягів суспільного попиту. Нинішні економічні проблеми України полягають насамперед у вкрай низькій купівельній спроможності населення: саме це, поряд із високими податками, в багатьох випадках робить виробництво таким, що не має сенсу. Крім того, зростання індивідуальних доходів, котре сприятиме примноженню платежів громадян до бюджету та оптимізації його структури й соціальних видатків, допоможе розв'язати одне з найактуальніших завдань перехідної економіки — зниження рівня оподаткування підприємницької діяльності. Отже, політика доходів мала стати ключем до реформування фінансової моделі суспільства, оптимізації структури ВВП, що було так потрібно для справжньої, а не показної реструктуризації економіки й фінансів. На жаль, цьому напряму економічної політики держави досі не приділяється належної уваги, що, на думку представників школи, є однією з головних причин негараздів останніх років.

Вагомий внесок у розвиток ідей сучасної української наукової школи публічних фінансів зробили також представники інших університетів України, котрі стали послідовниками її фундаторів. Так, нині покійний ректор Тернопільського національного економічного університету доктор економічних наук, професор **С. І. Юрій**, який підготував і захистив докторську дисертацію на кафедрі фінансів КНЕУ, велику увагу приділяв суперечностям розвитку національної фінансової системи. Вчений усебічно обґрунтував необхідність децентралізації бюджетної системи, вдосконалення інвестиційного аналізу та боргового інструментарію, довів важливість застосування монетарних важелів впливу центрального банку на перебіг економічних процесів. Важливе

місце в його працях відводилось інституціональним чинникам впливу держави на ринок цінних паперів, кредитному механізму забезпечення регіональної інноваційно-інвестиційної стратегії.

С. І. Юрій виокремив історичні етапи становлення й розвитку фінансів і фінансової науки, розкрив сутність фінансів як економічної категорії та їх роль у процесі суспільного відтворення, значення налагодженого фінансового механізму в реалізації фінансової політики. При цьому особливу увагу він звертав на фінансову безпеку держави, механізм державного кредиту та функціонування державних фондів пенсійного й соціального страхування.

Також на кафедрі фінансів КНЕУ підготував і захистив докторську дисертацію професор **Ц. Г. Огонь**. Поряд із викладацькою діяльністю він брав активну участь у законотворчому процесі як керівник секретаріату Комітету з питань бюджету Верховної Ради України, а нині очолює департамент у Рахунковій палаті України. Сферою наукових інтересів ученого є проблематика формування доходів бюджету. Ним доведено, що філософія фінансової стабільності держави як особливе суспільно-економічне явище вказує на потребу в реальному суспільному виборі під час ухвалення управлінських рішень у фінансово-бюджетній політиці з урахуванням усіх принципів діалектики розвитку суспільства та трансформації публічних фінансів. Управління публічними фінансами й досягнення фінансової стабільності держави досліджено в контексті забезпечення збалансованого розвитку її зобов'язань та фінансових можливостей за необхідності досягнення балансу доходів і видатків бюджету. З цих позицій встановлено й доведено залежність “зобов'язання — доходи — видатки — блага” як підґрунтя фінансової стабільності держави. Дослідження такої залежності в нашій країні засвідчило нереальність зобов'язань та відсутність достатніх фінансових можливостей для досягнення їх балансу в наданні суспільних благ і виконанні функцій держави.

У формування стратегії доходів бюджету та запровадження ефективної системи їх взаємозв'язку з видатками запропоновано ввести такі принципи: адекватність бюджетної політики зобов'язанням держави; реальність цілей і завдань бюджетної політики; рівні можливості в одержанні суспільних благ і послуг та пропорційність у здійсненні видатків. Завдяки системності й послідовності в дослідженні доходів бюджету було показано роль держави в розвитку попиту та пропозиції на фінансові ресурси й виконанні конституційних зобов'язань у контексті фінансових можливостей. Установлено, що доходи бюджету — це єдина, цілісна система частини специфічних економічних відносин, які виникають в умовах розподілу й перерозподілу ВВП із метою формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів для забезпечення виконання насамперед конституційних зобов'язань.

Важливе місце в працях Ц. Г. Огня відводиться дослідженню політичного змісту бюджету, котрий дедалі більше стає предметом домовленостей та

інструментом впливу на парламентські рішення. У практиці бюджетного процесу досить широко застосовуються такі підходи та прийоми, як домовленості, лобіювання, компроміси, що стали реальністю. На думку вченого, треба врегулювати цю реальність на законодавчому рівні та зробити бюджетний процес прозорішим. Слід виписати допустимі й недопустимі межі бюджетних домовленостей у процесі формування доходів та визначити можливі й неможливі компроміси при здійсненні суспільного вибору у використанні бюджетних коштів, а також встановити конкретні застереження щодо рішень, які не можуть бути предметом лобіювання, при затвердженні показників державного бюджету України. У зв'язку з цим до Бюджетного кодексу України пропонувалося включити такі поняття, як “бюджетні домовленості”, “бюджетні компроміси”, “спільна (солідарна) відповідальність” і “відповідальність за прийняття рішень”, що сприяло б напрацюванню прозорих бюджетних технологій суспільного вибору, підвищенню відповідальності за прийняття рішень.

Із метою забезпечення прозорого механізму планування та оцінки діяльності органів влади з виконання доходів держбюджету пропонувалося запровадити окремий показник — індекс приросту доходів на одну особу територіальної громади, регіону та країни загалом. Одночасно було б доцільно надати право місцевим органам влади мобілізувати доходи шляхом розширення їх можливостей щодо запровадження деяких місцевих податків. При цьому в рамках проведення податкової реформи, на думку Ц. Г. Огня, місцевим органам влади слід надати право встановлювати надбавки до акцизного податку та податку на прибуток у розмірі 2-3 % (додатково або в межах чинних ставок), надходження від яких зараховувалися б шляхом розмежування між державним і місцевими бюджетами, що стимулюватиме приріст бази оподаткування та виконання доходів державного й місцевих бюджетів.

Ще одним вихованцем кафедри фінансів КНЕУ є доктор економічних наук, професор, ректор Тернопільського національного економічного університету **А. І. Крисоватий**. Проведене ним наукове дослідження в царині податкових відносин як на мікрорівні, так і на рівні формування податкової політики держави дало змогу обґрунтувати виконання податками крім двох основних функцій (фіскальної та розподільчо-регулюючої) низки підфункцій — економічної, соціальної, стимулюючої та стримувальної. Вагомим є внесок ученого також у дослідження проблематики ухилення від оподаткування. На його думку, обов'язковою передумовою розв'язання цієї проблеми є підвищення дієздатності держави. Бюрократизація економічних відносин, “усесильність” чиновництва, зростання його корумпованості пояснюються не надмірністю, а низькою дієздатністю держави, її функціональною слабкістю.

Велику увагу А. І. Крисоватий приділяє дослідженню фіскальної політики, виокремлюючи в ній чотири інструменти (елементи): політику доходів (податкове регулювання); політику видатків (регулювання видатків); трансферне

регулювання; боргові фінанси. Неefективне використання фіскального інструментарію, на думку вченого, пов'язане з фіскальною спрямованістю податкової політики держави; складністю, нестабільністю, неузгодженістю й суперечливістю податкового законодавства; невизначеністю щодо оптимального рівня податкового навантаження в Україні та розподілом податкового тиску між факторами виробництва; невпорядкованим і невиправданим наданням податкових пільг і звільнень; безсистемністю спрямування бюджетних видатків держави; неконтрольованістю боргової політики; розбалансованістю системи соціальних трансфертів. Аргументовано тезу, що економічне зростання необов'язково відбувається в умовах зниження податкового навантаження. У цьому контексті досліджено питання фіскально-регулюючої парадигми податкового навантаження, адміністрування податків в Україні, такі як їх організація та напрями трансформації, гармонізація оподаткування, преференційне оподаткування, фінансове регулювання інвестиційно-інноваційних процесів в Україні.

Вагомий внесок у творчий доробок сучасної української наукової школи публічних фінансів зробили також доктори економічних наук, професори В. М. Опарін і О. М. Тимченко — співробітники кафедри фінансів, що стали послідовниками ідей її засновників. **В. М. Опарін** досліджує проблематику державних фінансів крізь призму функціонування фінансової системи, яку запропоновано розглядати за змістовим наповненням та за інституціональною будовою. Ним обґрунтована теза про те, що функціонування фінансової системи загалом і, зокрема, публічних фінансів завжди пов'язане з наявністю й необхідністю усунення протиріч між окремими суб'єктами. Суперечливість фінансових відносин є досить складним явищем, адже поряд зі спільною зацікавленістю в зростанні ВВП на першому плані в кожного суб'єкта таких відносин завжди стоять власні інтереси, що відображаються в його доходах. При цьому фінансові протиріччя виникають як на мікро-, так і на макрорівні на всіх стадіях відтворювального процесу — розподілу, перерозподілу та обміну.

Фінансові протиріччя, що виникають на макрорівні у сфері публічних фінансів, є надзвичайно складними, оскільки пов'язані з перерозподілом значної частини вартості національного продукту, котрий не має таких чітких критеріїв, як розподіл (за внеском кожного суб'єкта), та зазвичай не допускає прямої взаємодії (як у обміні) двох суб'єктів — донора та реципієнта, оскільки між ними є посередник — держава, що формує бюджет чи цільовий фонд. Узгодження протиріч цієї стадії досягається шляхом встановлення справедливого, з погляду всього суспільства, принципу перерозподілу між працездатними громадянами й тими, хто з об'єктивних причин не може забезпечити себе самостійно. Головне завдання при цьому полягає в тому, щоб перерозподіл не створював утриманської психології в одних членів суспільства та не підривав стимулів до продуктивної діяльності в інших. Доведено, що теперішні

проблеми української держави великою мірою спричинені не просто ігноруванням наявності цих протиріч, а значним їх загостренням у зв'язку з величезним розривом у доходах громадян.

Визначено, що об'єктивний характер фінансових протиріч обумовлює необхідність створення у фінансовій системі відповідних механізмів їх узгодження. Демократичне суспільство й ринкова економіка ґрунтуються на свободі вибору, але ця свобода, що базується на наявності конкурентного середовища та незаперечних правах громадян і підприємницьких структур, не є безмежною. По-перше, є законодавство, в т. ч. фінансове, котре певним чином регламентує життєдіяльність суспільства, економічне середовище та функціонування фінансової системи. Однак покласти надії виключно на законодавчі важелі регламентування фінансових відносин безпідставно. Як показав досвід реформ у країнах із перехідною економікою, зокрема в Україні, романтичні сподівання на те, що прийняття правильних, справедливих і прозорих законів усуне всі перешкоди на шляху формування дієздатної фінансової системи та демократичного суспільства, є безпідставними. По-друге, є фінансовий контроль, який здійснюється досить потужним державним апаратом. Але, якщо суспільні інтереси, відображені в законах, не збігаються з індивідуальними прагненнями, контроль не допоможе — закони обходитимуть і порушуватимуть. Отже, по-третє, у фінансовій системі повинен діяти механізм внутрішнього врівноваження інтересів окремих суб'єктів, побудований на властивій демократичному суспільству системі стримувань і противаг. Саме це робить той чи інший фінансовий вибір не спонтанним і хаотичним, не примусовим та безальтернативним, а усвідомленим і цілеспрямованим.

Ученим також обґрунтовано наукові засади формування податкової системи, котра виступає своєрідним містком між макро- й мікроекономікою та істотно впливає як на економічний розвиток, так і на функціонування фінансової системи загалом. До них віднесено системність, установлення визначальної бази й вихідних принципів. *Системний підхід* означає, що мають повністю реалізовуватися всі функції податків: з фіскального боку податкова система повинна забезпечити гарантоване й стабільне надходження доходів у бюджет, а з регулювального — створювати передумови для впливу на всі аспекти соціально-економічного розвитку суспільства. Доведено, що *визначальною базою* податкової системи є сукупність і обсяги державних видатків, котрі, у свою чергу, зумовлюються функціями держави, закріпленими в Конституції. Важливою складовою наукового підходу до формування податкової системи є встановлення її *вихідних принципів*, які слід розглядати за трьома напрямками: 1) принципи формування податкової системи — фундаментальні домінанти щодо встановлення кожного податку окремо та їх сукупності (рівнонапруженість у оподаткуванні різних суб'єктів, урівноваженість інтересів держави та платників податків, цілеспрямоване використання податків як інструментів

фіскальної політики); принципи оподаткування — засади справляння податків державою (обов'язковість, всеохоплюваність, чіткість і прозорість, зручність для платника й адміністрування, фіскальна ефективність); принципи податкової політики — підвалини діяльності держави у сфері встановлення та справляння податків (стабільність податкової системи й гнучкість у оподаткуванні).

Спільно з іншими представниками наукової школи розроблено підходи до проведення пенсійної реформи в Україні [27]. Зокрема, виходячи із сутності проблем пенсійного забезпечення в нашій державі, наголошено, що їх розв'язання можливе тільки на основі запровадження накопичувального рівня пенсійної системи, передбаченого законодавством про обов'язкове державне пенсійне страхування. Водночас, з огляду на вітчизняні реалії, для нинішніх пенсіонерів і громадян, котрим до пенсії залишилося 10 років, доцільно зберегти державну солідарну форму. Усіх працівників, чий трудовий стаж не перевищує 10 років, варто перевести на накопичувальну систему з відповідним зниженням розмірів внесків на пенсійне страхування. Кошти накопичувальної пенсійної системи не повинні спрямовуватися на виплату пенсій через солідарну систему, інакше вони не зможуть інвестуватися й таким чином сприяти розвитку економіки (до речі, одним із фінансових чинників так званого чилійського дива — прискореного економічного зростання — став перехід до обов'язкової державної накопичувальної системи).

З метою розв'язання проблем із наповненням фонду солідарного пенсійного страхування запропоновано в перехідний період використовувати такі джерела: 1) внески тих працюючих громадян, яким залишилося до пенсії менш ніж 10 років; 2) внески роботодавців, котрі мають бути розподілені на дві частини: перша (до 5 %) — у фонд накопичувального пенсійного страхування стосовно тих працівників, чий трудовий стаж менший за 10 років, друга (10—15 %) — у фонд солідарного пенсійного страхування; 3) кошти, отримані від запровадження цільових податків на проведення пенсійної реформи, наприклад податку на розкіш (чи на багатство); 4) кошти, одержані у вигляді кредитів Світового банку на здійснення пенсійної реформи (цілком логічно, що, вимагаючи від України проведення пенсійної реформи, ця міжнародна фінансова інституція може й допомогти в її проведенні); 5) кошти, зекономлені завдяки підвищенню пенсійного віку (він має поступово бути підвищений у середньому на п'ять років). Незважаючи на серйозність цієї проблеми, не можна не помічати, що нашій державі просто не під силу утримувати таку армію пенсіонерів. Враховуючи складність пенсійної реформи та втрату певної частини коштів, які будуть спрямовані до накопичувальної системи, для забезпечення стабільності солідарної системи необхідно спочатку протягом певного періоду (двох-трьох років) накопичити кошти в спеціальному

резервному фонді та надалі використовувати його з метою збалансування фонду солідарного пенсійного страхування.

О. М. Тимченко в контексті вдосконалення структури вітчизняної податкової системи обґрунтувала необхідність певного зміщення податкового навантаження в бік оподаткування нерухомого майна й пасивних доходів. Нею поглиблено теоретичні засади пільгового оподаткування та обґрунтовано рекомендації з удосконалення податкового законодавства в частині, яка регламентує надання пільг з ПДВ та податку на прибуток. Визначено, що за змістом слід розрізняти виробничі й соціальні пільги. Виробничі мають надаватися з метою створення додаткового джерела для розвитку підприємницької діяльності, нарощування (або запобігання падінню) обсягів виробництва продукції (робіт, послуг), а отже, забезпечувати зростання податкових надходжень у майбутньому на основі збільшення об'єктів оподаткування та податкових баз. Такі пільги повинні мати тимчасовий характер. Втрати бюджету доцільно обчислювати одночасно з оцінкою майбутніх доходів від надання таких пільг. Соціальні пільги мають надаватися з метою підтримки малозабезпечених верств населення шляхом збільшення суми доходу, що залишається в їх розпорядженні після сплати податків, та забезпечення доступності (за цінovими умовами) споживання певних видів товарів і послуг. Вигода для держави полягає в підтримці споживчого попиту зазначеної категорії населення. Ці пільги можуть мати як тимчасовий, так і постійний характер. Оцінювати втрати від надання таких пільг немає сенсу.

У процесі дослідження проблематики управління податковим боргом О. М. Тимченко вперше розкрито економічну природу й сутність податкового боргу, виявлено ризики його виникнення та соціально-економічні наслідки, розроблено рекомендації з удосконалення управління податковим боргом, спрямовані на його мінімізацію. Нею запропоновано трактувати податковий борг як не сплачену в установлений термін суму податкового зобов'язання до бюджету, виходячи з визначених законодавством норм, незалежно від факту узгодження цієї суми з платником. Виокремлено критерії структуризації податкового боргу та впорядковано його класифікацію за формою прояву, видами бюджетів і податків, регіонами, галузями господарювання, категоріями платників та статусами. Також науковцем розкрито сутність, функції та виокремлено складові управління податковим боргом, виявлено їх взаємозв'язок. Сформульовано мету управління податковим боргом в Україні — виявлення прихованого податкового боргу, забезпечення погашення заборгованості перед державою, зведення її до рівня, що не впливає на виконання функцій держави. Запропоновано рекомендації, націлені на забезпечення результативності й дієвості податкового контролю, мінімізацію не внесеної в установленний термін узгодженої суми податкового зобов'язання, запобігання деструктивним наслідкам технологій управління податковим боргом.

Обґрунтовано заходи з антиофшорного податкового регулювання, що спрямовані на запобігання відпливу доходів за кордон. Виявлено фактори, котрі ускладнюють використання податків як інструментів протидії порушенням податкового законодавства під час ведення офшорного бізнесу. Доведено, що податки, як інструмент протидії порушенням податкового законодавства з використанням офшорних юрисдикцій для ведення бізнесу, мають обмежені можливості. Зазначене обумовлене інтересами суб'єктів податкових відносин: якщо вони збігаються, то податкові механізми як інструмент протидії фактично не працюють; якщо не збігаються, зокрема інтереси держави, котра має офшорний статус, і тієї, резидентами якої є платники податків, що ведуть офшорний бізнес, то це гальмує інформаційне співробітництво, націлене на протидію податковим правопорушенням. Співвідношення інтересів як вихідної детермінанти, котра сприяє невиконанню податкових обов'язків, доповнюється обмеженими можливостями контрольно-перевірочної роботи податкових органів, які фактично не мають доступу до інформації про приховані за межами країни доходи.

Загалом творчий доробок засновників сучасної наукової школи публічних фінансів та їхніх послідовників чималий та має велике наукове й практичне значення. За роки функціонування школи ними підготовлена ціла плеяда молодих науковців — докторів і кандидатів економічних наук за спеціальністю “Гроші, фінанси і кредит”, котрі працюють як у КНЕУ, так і в інших університетах України, розвиваючи тематику публічних фінансів у нових площинах. Слід відзначити їхні ґрунтовні дослідження проблематики державного регулювання фондового і страхового ринків, інституціоналізації фіскального регулювання фінансових потоків, бюджетних пріоритетів демократичного суспільства, фінансового потенціалу регіонального розвитку, бюджетного, податкового й боргового ризик-менеджменту, питань запровадження у вітчизняну практику публічних фінансів новітніх управлінських технологій, оптимізації складу та структури доходів і видатків бюджету та будови бюджетної системи, взаємозв'язку фіскальної й монетарної політик держави.

Зокрема, завідувач кафедри міжнародних фінансів КНЕУ доктор економічних наук, професор **О. М. Мозговий**, який підготував на кафедрі фінансів докторську дисертацію на тему “Організація системи регулювання фондового ринку України (методологія та організація)”, відіграв важливу роль у формуванні й розвитку ринку цінних паперів України, очолюючи протягом 1995—2004 рр. Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Крім того, він працював у складі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (2008—2009 рр.) та Державної (Національної) комісії з цінних паперів та фондового ринку. Наразі сферою його наукових інтересів є проблематика міжнародних фінансів, глобального регулювання фінансових ринків і розвитку світового фондового ринку.

Вихованцем школи є також завідувач кафедри страхування КНЕУ доктор економічних наук, профеор **О. О. Гаманкова** (тема докторської дисертації: “Ринок страхових послуг України: сутність, тенденції та шляхи розвитку”). Нею розкрито сутність цього ринку як особливої форми організації фінансових відносин, що виникають з приводу купівлі-продажу страхових послуг, та обґрунтовано визначення страхової послуги як специфічної фінансової послуги з продажу юридично оформлених зобов'язань зі страхового захисту. На сьогодні О. О. Гаманкова бере активну участь у розвитку наукової школи страхування.

Вагомий внесок у розвиток ідей сучасної української наукової школи публічних фінансів зробила плеяда молодих докторів економічних наук за спеціальністю “Гроші, фінанси і кредит”. Так, **Т. В. Паєнтко** (тема дисертації: “Фіскальне регулювання фінансових потоків в інституціональній економіці”, науковий консультант — В. М. Опарін), дослідивши напрацювання західних учених — представників різних інституціональних течій, обґрунтувала необхідність використання методології інституціоналізму в теорії публічних фінансів. Зокрема, нею доведено, що інституційні деформації в оподаткуванні в Україні призвели до серйозних проблем із реалізацією регуляторного потенціалу більшості податків, про що свідчить відсутність належної реакції іноземних інвесторів на всі зміни у вітчизняній податковій системі. **А. Є. Буряченко** (тема дисертації: “Фінансовий потенціал соціально-економічного розвитку: регіональний вимір”), ґрунтовно вивчивши фінансові параметри асиметрії регіонального розвитку, обґрунтував потребу в активізації використання інструментів фінансового вирівнювання для згладжування диспропорцій розвитку певних територіально-адміністративних одиниць. На особливу увагу заслуговує його дослідження впливу урбанізаційних процесів на формування й використання фінансового потенціалу окремих регіонів. **Н. В. Савчук** (тема дисертації: “Бюджетні пріоритети демократичного суспільства: світова теорія і практика”) порушила надзвичайно важливе питання з визначення науково-методологічних підходів до встановлення бюджетних пріоритетів, котрі мають формуватися з позицій теорії суспільного вибору. Нею доведено, що в інституціонально незрілому суспільстві, яким і є Україна, конфлікт між виборцями й політиками виникає саме через недоліки у визначенні бюджетних пріоритетів, оскільки вони доволі часто відображають не так суспільні, як приватні інтереси.

Вагомий творчий доробок представників школи сформований також завдяки їхній участі в укладанні різноманітних енциклопедій і словників. Так, В. М. Федосов підготував декілька статей до Фінансово-кредитного словника [28], виданого ще в СРСР. Цілу низку його статей надруковано в Українській енциклопедії. Ця робота активізувалася зі здобуттям незалежності. Більшість статей, присвячених фінансам загалом і публічним

фінансам зокрема, до Енциклопедії банківської справи України [29] підготували В. М. Федосов та В. М. Опарін. У виданні Економічної енциклопедії [30] брав участь В. М. Опарін, а в енциклопедичному виданні “Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія” [31] — В. М. Федосов, В. М. Опарін та О. М. Тимченко.

Здобутки сучасної української наукової школи публічних фінансів відомі широкому загалу не тільки в Україні, а й за кордоном завдяки участі в спільних проектах, науково-практичних конференціях, а також спільних виданнях. Так, у 1970—80-і роки представники школи активно співпрацювали з навчальними закладами сусідніх держав — Польщі (Економічна академія імені К. Адамецького, м. Катовіце) [32], Словаччини (Вища школа економіки, м. Братислава) [33], Угорщини (Університет імені Карла Маркса, м. Будапешт). У період ринкової трансформації економіки й фінансової системи України розширилося співробітництво з ученими розвинутих країн Європи, зокрема Великобританії, Німеччини, Швейцарії. У 1990-і роки реалізовано спільний проект за програмою INTAS із проблематики реформування структури й фінансування вищої освіти. Підсумком цієї роботи стала видана у Великобританії монографія [34]. За результатами дослідження ще тоді було запропоновано перейти до автономії вищих навчальних закладів та механізму фінансування за нормативом вартості підготовки одного студента. Представники школи оприлюднюють свої досягнення за кордоном, у розвинутих країнах Заходу, та беруть активну участь у наукових конференціях із публікацією результатів наукових досліджень [35; 36]. Плідною була також співпраця з Центральним університетом економіки та фінансів (м. Пекін, Китай), за її підсумками опубліковані спільні наукові статті.

Слід відзначити внесок представників сучасної української наукової школи в розбудову інших напрямів і сегментів фінансової науки, насамперед корпоративних фінансів, страхування та фінансового ринку. Знакові події, а саме здобуття Україною незалежності та перехід від адміністративно-планової до ринкової економіки, спричинили глибинні зміни у вітчизняній фінансовій науці. Початок 1990-х років став періодом бурхливого розвитку ринкових форм господарювання. Саме в контексті розв’язання цих проблем варто розглядати появу в 1993 р. першого в Україні навчального посібника “Фінанси зарубіжних корпорацій” [37], де за допомогою методологічного апарату фінансової науки розкрито теоретичні й прагматичні засади функціонування фінансів корпорацій у економіці розвинутих країн. У 2004 р. вийшов друком фундаментальний підручник В. М. Суторміної “Фінанси зарубіжних корпорацій” [38], у якому детально висвітлено загальні питання організації корпоративних фінансів, а також, на прикладах найбільших публічних корпорацій світу, практику обґрунтування й реалізації фінансових рішень. Зазначена праця, без перебільшення, є базою з погляду прирощення наукових знань для подальших здобутків молодих

учених, адже в ній у концентрованому вигляді послідовно розкрито актуальні проблеми сучасного фінансового менеджменту корпорацій. У підручнику обґрунтовано використання на мікроекономічному рівні методології вихідної фінансової категорії, котрою, на думку автора, є “акція” як певна абстракція, що виражає об’єктивні фінансові відносини щодо формування акціонерного капіталу. Із зазначеної категорії виведена логічно послідовна система розвитку категоріального апарату фінансової науки стосовно корпоративних фінансів. Підтверджене класичне положення про те, що капітал як власність у процесі функціонування відокремлюється від капіталу як функції.

Грунтовне дослідження окресленої проблематики створило передумови для започаткування викладання на кафедрі фінансів КНЕУ (вперше в Україні) навчальної дисципліни “Фінанси зарубіжних корпорацій”, яка згодом трансформувалася в “Корпоративні фінанси”. Зазначене дало поштовх поглибленню цієї проблематики з нових позицій функціонування інформаційного суспільства, зокрема обґрунтуванню теоретико-методологічних засад функціонування корпоративних фінансів у контексті викликів, котрі постали перед українською фінансовою наукою в умовах інноваційної економіки. Таке дослідження було здійснене професорами В. М. Федосовим, А. І. Крисоватим і доцентом Н. С. Рязановою [39].

Ще одним важливим напрямом розвитку фінансової науки стало започатковане представниками школи дослідження проблематики фінансової інфраструктури суспільства [40; 41]. Ними було не тільки введено в категоріально-понятійний апарат фінансової науки нову дефініцію “фінансова інфраструктура”, а й дано її визначення, розкрито її сутність та внутрішні риси. Розроблено новий науковий напрям “Фінансова інфраструктура ринкової економіки”, розкрито місце і роль фінансів, як складної й багатоаспектної інфраструктурної складової суспільного виробництва. Обґрунтовано інституціональні засади функціонування фінансів та фінансової системи, концептуальні підходи до структуризації фінансової інфраструктури, її різні зрізи з позицій інституціоналізму: інститути та інституції.

У цьому контексті науковцями систематизовано й розширено поле всебічного дослідження фінансів, що дало змогу розробити цілісну концепцію теорії фінансів [9]. Ними виділено та систематизовано окремі аспекти характеристики фінансів, котрі використовуються у вітчизняній і зарубіжній економічній науці при розкритті їхніх сутності та змісту: філософсько-політекономічний (якісно-змістовний) і матеріальний, управлінський, інституційний та правовий. Кожний із цих аспектів дає можливість характеризувати різні грані такого складного й багатогранного явища, як фінанси.

Філософсько-політекономічний аспект (з точки зору філософії та економічної теорії) є вихідним у дослідженні складного й багатогранного світу фінансів, як і кожного економічного явища. Він полягає в розгляді їх як однієї

з економічних категорій, своєрідної наукової абстракції, що відображає певну сферу суспільних відносин, має цільове призначення та виконує відповідні функції. При цьому фінансова наука за допомогою наукового інструментарію філософії та політичної економії визначає змістове наповнення таких відносин (що саме вони відображають, якими є їхні внутрішня структура й характерні риси) та складну діалектику функціонування. Філософсько-політекономічний аспект є домінуючим у фундаментальних наукових дослідженнях засад функціонування фінансів, створює теоретико-методологічне підґрунтя для їх практичного використання. На думку представників школи, це є вихідною домінантою фінансової науки, оскільки дає об'єктивне уявлення про складні фінансові процеси в суспільстві. Урахування даного аспекту допомагає чітко визначити зміст і засади функціонування фінансів, їх призначення, місце та роль.

Матеріальний аспект визначення фінансів, у т. ч. їх провідної складової — публічних фінансів, пов'язаний із встановленням кількісних параметрів фінансових відносин, функціонування котрих відображається в грошових потоках, що характеризують рух фінансових ресурсів. У спрощених визначеннях фінансів їх досить часто характеризують як гроші, грошові кошти, фонди грошових коштів або, точніше, як доходи та видатки (витрати). Безперечно, такий спрощений підхід не дає й не може дати повноцінної характеристики фінансів, оскільки не розкриває їхньої сутності. Крім того, не можуть ототожнюватися, по суті, різні та при цьому певною мірою взаємопов'язані й взаємопідпорядковані категорії та поняття. Разом із тим оцінювання й великою мірою функціонування фінансів без них теж не можливі. Розглядаючи, наприклад, публічні фінанси, науковці та практики завжди оперують поняттями доходів і видатків бюджету держави й державних фондів цільового призначення, визначаючи їх збалансованість та напрями раціонального використання наявних коштів.

Управлінський аспект характеризує засади фінансового менеджменту з урахуванням як усіх глибоких, сутнісних характеристик фінансів, так і завдань практичної діяльності, обумовлених потребами в ресурсах та їх раціональному розміщенні й використанні. Відповідно, в окремих визначеннях фінансів вони характеризуються як наука про управління грошовими ресурсами чи процесами формування й використання фондів грошових коштів. Оскільки фінанси є надзвичайно складним суспільним явищем, у котрому фокусується безліч інтересів і суперечностей, завдання управління ними завжди націлені на максимальне можливе узгодження цих інтересів, адже без цього досягти намічених результатів надзвичайно складно.

Інституційний аспект висвітлює фінанси з позицій функціонування суспільних інститутів та інституцій. Д. Норт, один із класиків теорії інституціоналізму, визначає інститути як певні правила гри в суспільстві, тобто придумані людьми обмеження, що спрямовують взаємодію людей у певне русло [42]. При

цьому економічна наука поділяє інститути на формальні (офіційно затвержені правила, створені й підтримувані спеціально вповноваженими на те людьми — державними чиновниками) та неформальні (загальноприйняті умовності й етичні кодекси поведінки людей). У фінансах, як і в інших сферах суспільного буття та економіки, сформувалася власна система писаних і неписаних правил. Оскільки фінанси відображають регламентовані відносини, в їх організації переважають формальні інститути, хоча вагому роль можуть відігравати й неформальні, приміром “краще не обіцяти, як слова не тримати”. Порушення встановлених правил поведінки може розбалансувати фінансову систему не лише окремої країни, а й усього світового співтовариства. Наприклад, теза “борги треба сплачувати”, котру можна віднести до підвалин фінансів (із погляду як формальних, так і неформальних інститутів), означає не просто порядність у взаємовідносинах двох суб’єктів, а й стабільність усієї фінансової системи та економіки. Нагадаємо, що остання світова фінансова криза розпочалася саме з неповернення боргів за іпотечними кредитами у США.

Правовий аспект фінансів полягає в їх характеристиці як сукупності формальних суспільних інститутів, котрі з позицій юриспруденції відображаються у фінансовому праві, що створює підґрунтя для практичної фінансової діяльності. Сутність фінансів загалом та окремих фінансових явищ і категорій є об’єктивною субстанцією, яка не залежить ні від місця, ні від часу їх використання. Але, оскільки фінанси є регламентованими відносинами, передусім у законодавчій формі, організація відповідних відносин у країнах світу відрізняється, й іноді доволі істотно. Ці відмінності можуть помітно змінити характер і результати фінансових відносин. Наприклад, добре відомо, скільки проблем із використанням податку на додану вартість та на прибуток підприємств виникло в Україні, тоді як у інших країнах ці податки досить ефективні й у фіскальному, й у регулювальному контекстах.

Слід наголосити, що виокремлені представниками школи аспекти дослідження змістового наповнення фінансів створюють повноцінне підґрунтя для їх визначення: з’ясування їх сутності й призначення, характерних рис і якісних властивостей, а також використання в практичній діяльності. Водночас варто зауважити, що розвиток фінансової науки, як і кожної сфери суспільних знань, пов’язаний не лише з розробленням нових теорій, концепцій і методик, котрі розширюють і поглиблюють теорію та практику управління фінансами, а й із дослідженням нових аспектів їх функціонування. Саме таким аспектом, запропонованим представниками школи, що може бути охарактеризований як нова наукова концепція, є дослідження фінансів крізь призму їх *інфраструктурного призначення*. Уведення кожної нової дефініції (свого роду фінансова інновація) — це завжди певний крок уперед, котрий розширює сферу економічної науки, сприяючи її розвитку. Зокрема, термін “фінансова інфраструктура” збагачує теорію тим, що сприяє ґрунтовнішому дослідженню

специфічного, забезпечувального, зрізу фінансів як суспільного явища. Такі широковживані, споріднені з ним поняття, як “фінансова система”, “фінансовий сектор”, “фінансовий ринок” або “ринок фінансових послуг”, не дають можливості повноцінно охопити всі аспекти цієї сфери функціонування фінансів.

Дослідження інфраструктурного аспекту фінансів дало змогу згодом у дещо іншому світлі оцінити сучасні фінансові явища, зокрема використання новітніх фінансових інструментів і технологій [43]. Доведено, що з огляду на інфраструктурне призначення фінансів будь-яка фінансова операція так чи інакше, в даний момент чи у віддаленій перспективі повинна бути пов’язана із суспільним відтворенням. Однак на практиці, в умовах розгалуженого й усебічно розвинутого фінансового ринку, поступово сформувалися відносини, за яких фінансові ресурси починають обертатися всередині самого ринку, а не спрямовуватися в економіку. Утворилася так звана фінансова економіка, в котрій доходи окремих суб’єктів формуються всередині ринку. Фінансовий сектор із інфраструктурної складової економіки перетворюється на майже самодостатню систему. Водночас отримані в такий спосіб доходи мають не продуктивний, а спекулятивний характер, тобто, по суті, є фіктивними. У цьому контексті, на думку представників школи, фінансова наука повинна зайняти жорсткішу позицію щодо негативних тенденцій у розвитку фінансової практики, називаючи речі своїми іменами, а не підігруючи фінансовим спекулянтам, які розхитують фінансову систему та руйнують економіку.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

1. Наука є доволі специфічною сферою суспільної діяльності, домінуючим чинником розвитку якої є спадкоємність, завдяки чому кожне покоління вчених володіє усіма накопиченими людством знаннями. Основним неформальним інститутом, що забезпечує здобуття, накопичення й прирощення знань, є наукові школи з певних напрямів досліджень. Незважаючи на те, що вітчизняна фінансова наука тривалий час розвивалася, як і Україна, в різних просторово-державницьких форматах, є всі підстави констатувати успішний розвиток наукових шкіл у царині фінансів. Так, у XIX — на початку XX ст. були закладені теоретико-методологічні підвалини національної наукової школи фінансів. На цій основі сформувалася українська класична наукова школа публічних фінансів, яка започаткувала сучасну українську наукову школу публічних фінансів.

2. На сьогодні сучасна українська наукова школа публічних фінансів сформована та характеризується чіткою ідеологією і власною позицією щодо розвитку податків і бюджету, створення надійної та ефективної податкової системи, розбудови бюджетної системи на засадах фіскального федералізму, вдосконалення державного фінансового менеджменту на основі запровадження новітніх управлінських методів і технологій. Збагатившись надбанням світової фінансової думки та творчо осмисливши науковий доробок української класичної

школи фінансів, її представники досліджують у край складні й суперечливі проблеми сучасного розвитку публічних фінансів та досягли на цьому шляху певних успіхів. Отже, є підстави сподіватися, що з часом вітчизняна фінансова наука й українська наукова школа публічних фінансів вийдуть на європейський рівень, а їх представники здобудуть визнання світової наукової спільноти.

3. Творчий доробок представників сучасної української наукової школи публічних фінансів досить вагомий і різноплановий. Він відображений у численних наукових працях і виступах на науково-практичних конференціях в Україні та за кордоном, у виданих фундаментальних підручниках і новітніх навчальних посібниках, у розроблених інноваційних навчальних дисциплінах. Та найціннішим досягненням школи є підготовлена для України та інших країн світу плеяда науковців, а також провідних фахівців державних фінансових органів, котрі прагнули й прагнуть втілювати в практичну діяльність ідеї та розробки представників школи.

4. Глибоке проникнення в основні постулати парадигми публічних фінансів у інформаційному суспільстві сприяло формуванню в представників наукової школи власного бачення проблематики їх розвитку на основі демократизації українського суспільства. Висновок представників школи однозначний: подолати негаразди в бюджетній, податковій, пенсійній та інших складових публічних фінансів неможливо доти, доки не буде забезпечена повноцінна транспарентність фінансової діяльності органів державної влади й управління та не запрацює концепція справжнього суспільного вибору. Українці важливо перейти від ідеології державних фінансів, що сформувалася в умовах адміністративно-командної системи з домінуванням ролі держави, до розбудови системи публічних фінансів, для якої характерне оптимальне поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Федосов В. М. Налоги в системе государственно-монополистического капитализма ФРГ / В. М. Федосов. — М. : Финансы, 1969. — 89 с.
2. Критика современных буржуазных теорий финансов, денег и кредита : монография / Г. П. Солюс, В. М. Федосов, В. Н. Шенаев и др. — М. : Финансы, 1970. — 304 с.
3. Фінанси капіталістичних держав : навч. посіб. / В. М. Суторміна ; за заг. ред. О. Б. Ейдельмант. — К. : Вища шк., 1970. — 278 с.
4. Критика буржуазных и реформистских теорий валютно-финансовых отношений капитализма : монография / В. А. Степаненко, В. Н. Сутормина, В. М. Федосов ; АН УССР, Ин-т экономики. — К. : Наук. думка, 1979. — 279 с.
5. Финансы капитализма : учебник / под ред. Б. Г. Болдырева. — М. : Финансы и статистика, 1990. — 384 с.
6. Суторміна В. М. Держава — податки — бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) : монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. А. Андрущенко. — К. : Либідь, 1992. — 328 с.
7. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін ; за наук. ред. В. Федосова ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2002. — 387 с.
8. Фінансова думка України : у 3 т. / П. І. Юхименко, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, С. І. Юрій ; за наук. ред. В. М. Федосова. — К. : Кондор ; Т. : Екон. думка, 2010.

9. Інновації у фінансовій сфері : кол. моногр. / за заг. ред. В. М. Опаріна ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”, Ін-т фін.-інновац. дослідж. — К., 2013. — 444 с.
10. Федосов В. М. Финансы и финансовая система СССР : учеб. пособ. / В. М. Федосов, О. Ф. Кузнецов ; Киев. ин-т нар. хоз-ва. — К., 1975. — 94 с.
11. Финанси і кредит СРСР : підручник / кол. авт. під кер. М. Т. Беркова. — Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1974. — 342 с.
12. Финансы и кредит СССР : учебник / под ред. М. Т. Беркова. — 2-е изд., перераб. и доп. — Л. : Изд-во Львов. ун-та, 1987. — 385 с.
13. Государственные финансы : учеб. пособ. / под ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника, В. Н. Суторминой. — К. : Лыбидь, 1991. — 276 с.
14. Податкова система України : підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятаченко та ін. ; за ред. В. М. Федосова. — К. : Либідь, 1994. — 463 с.
15. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. Федосова ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 864 с.
16. Бюджетний менеджмент. Практикум : навч. посіб. / В. М. Федосов, С. Я. Кондратюк, Л. Д. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 420 с.
17. Финансы : підручник / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеенко та ін. ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с.
18. Финансы : підручник / С. І. Юрій, Л. М. Алексеенко, В. Г. Дем'янишин та ін. ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., переробл. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с. — (До 50-річчя Тернопільського національного економічного університету).
19. Теорія фінансів : підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : ЦУЛ, 2010. — 573 с.
20. Бюджетна система : підручник / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : ЦУЛ ; Т. : Екон. думка, 2012. — 871 с.
21. Бюджетна система України: тренінг-курс / за заг. ред. В. М. Опаріна ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2012. — 390 с.
22. Податкова система України: тренінг-курс / за заг. ред. О. М. Тимченко ; ред., передм. Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2012. — 656 с.
23. Бюджетний менеджмент: тренінг-курс / за заг. ред. Є. О. Малік ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2012. — 400 с.
24. Тимченко О. М. Бюджетна і податкова системи України у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / О. М. Тимченко, М. І. Бондар, В. М. Опарін ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2012. — 333 с.
25. Андрущенко В. Л. Финансова думка Заходу в ХХ столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. — Л. : Каменяр, 2000. — 303 с.
26. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В. Л. Андрущенко, В. М. Федосов. — К. : Заповіт, 1995. — 173 с.
27. Львовичкін С. В. Особистий інтерес плюс індивідуальна відповідальність / С. В. Львовичкін, В. М. Федосов, В. М. Опарін // Вісник Пенсійного фонду України. — 2013. — № 4 (130). — С. 18—22.
28. Финансово-кредитный словарь : в 3 т. Т. III: Р—Я / гл. ред. Н. В. Гаретовский. — М. : Финансы и статистика, 1998. — 511 с.
29. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (гол.) та ін. — К. : Молодь : ІнЮре, 2001. — 680 с.
30. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Академія, 2002. — 952 с.
31. Финансы. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія : у 3 т. / за ред. Т. І. Єфименко ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2010.

32. *Sutorminova V. N.* Specyfika systemu finansowego w ZSRR / V. N. Sutorminova, W. M. Fiedosow // Mechanizm finansowo-kredytowy i jego rola w podnoszeniu efektywności produkcji w socjalizmie : prace naukowe / Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego ; pod red. Krystyny Znanieckiej. — Katowice, 1989. — S. 44—57.
33. *Sutorminova V. N.* K otázke buržoázných finančných koncepcií štátneho zasahovania / V. N. Sutorminová, V. M. Fedosov // Aktuálne otázky marxistickej PE / Kolektív KPE, VŠE a KINCH, Vysoká škola ekon. v Bratislave, Fak. národohospodárska. — Bratislave, 1980. — S. 73—92. — (Vysokoškolské skriptá).
34. Structure and financing of higher education in Russia, Ukraine and the EU / ed. P. G. Hare. — London ; Bristol, Penns. : Jessica Kingsley Publishers, 1997. — 222 p. (V. Savchuk, P. Luzik, I. Gal, V. Oparin. ch. 6 — Higher education in Ukraine: structure and financing.)
35. *Fedosov V.* Der Finanzsektor der Ukraine — Reformergebnisse und Trends / V. Fedosov, V. Oparin // Stuttgart : Sparkasse. — 2003. — № 5. — S. 214—217.
36. *Krysovatyu A.* Analisen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis / A. Krysovatyu, V. Fedosov, Ye. Savelyev u. a. — Berlin, 2013. — 270 s.
37. *Суторміна В. М.* Фінанси зарубіжних корпорацій : навч. посіб. / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова ; за ред. В. М. Федосова. — К. : Либідь, 1993. — 247 с.
38. *Суторміна В. М.* Фінанси зарубіжних корпорацій : підручник / В. М. Суторміна ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 567 с.
39. *Федосов В. М.* Концептуальні питання теорії корпоративних фінансів / В. М. Федосов, Н. С. Рязанова // Ринок цінних паперів України. — 2013. — № 3-4. — С. 39—55.
40. *Львовичкін С.* Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / С. Львовичкін, В. Опарін, В. Федосов // Економіка України. — 2008. — № 11. — С. 57—71.
41. *Федосов В. М.* Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку / В. М. Федосов, В. М. Опарін, С. В. Львовичкін // Фінанси України. — 2008. — № 12. — С. 3—21.
42. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюбка. — К. : Основи, 2000. — 198 с.
43. *Львовичкін С. В.* Суперечності фінансової теорії і практики в контексті циклічності економічного розвитку / С. В. Львовичкін, В. М. Опарін, В. М. Федосов // Фінанси України. — 2011. — № 5. — С. 3—13.

References

1. Fedosov, V. M. (1969). *Nalogi v sisteme gosudarstvenno-monopolisticheskogo kapitalizma FRG* [Taxes in Germany's system of state-monopoly capitalism]. Moscow: Finansy [in Russian].
2. Solyus, G. P., Fedosov, V. M., Shenaev, V. N., et al. (1970). *Kritika sovremennykh burzhuaiznykh teorij finansov, deneg i kredita* [Criticism of modern bourgeois theories of finance, money and credit]. Moscow: Finansy [in Russian].
3. Sutormina, V. M. (1970). *Finansy kapitalistychnykh derzhav* [Finance of capitalist states]. Kyiv: Vyshha shkola [in Ukrainian].
4. Stepanenko, V. A., Sutormina, V. N., & Fedosov, V. M. (1979). *Kritika burzhuaiznykh i reformistskikh teorij valyutno-finansovykh otnoshenij kapitalizma* [Criticism of bourgeois and reformist theories of monetary and financial relations of capitalism]. Kiev: Naukova Dumka [in Russian].
5. Boldyrev, B. G. (Ed.). (1990). *Finansy kapitalizma* [Finance of capitalism]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
6. Sutormina, V. M., Fedosov, V. M., & Andrushhenko, V. L. (1992). *Derzhava — podatky — biznes (Iz svitovoho dosvidu fiskal'noho rehulyuvannya rynkovoyi ekonomiky)* [The state -

taxes - business (International experience with fiscal regulation of a market economy)]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].

7. Fedosov, V., Oparin, V., & Lovochkin, S. (2002). *Finansova restrukturyzaciya v Ukrayini: problemy i napryamy* [Financial restructuring in Ukraine: challenges and directions]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

8. Fedosov, V. M. (Ed.). (2010). *Finansova dumka Ukrayiny* [Financial conception in Ukraine] (Vols. 1-3). Kyiv, Ternopil': Kondor, Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

9. Oparin, V. M. (Ed.). (2013). *Innovaciyi u finansovij sferi* [Innovations in the financial sector]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

10. Fedosov, V. M., & Kuznecov, O. F. (1975). *Finansy i finansovaya sistema SSSR* [Finance and financial system of the USSR]. Kiev: Kievskij institut narodnogo khozyajstva [in Russian].

11. Berkov, M. T. (Ed.). (1974). *Finansy i kredyt SRSR* [Finance and credit of the USSR]. L'viv: Vydavnyctvo pry L'viv's'komu universyteti [in Ukrainian].

12. Berkov, M. T. (Ed.). (1987). *Finansy i kredit SSSR* [Finance and credit of the USSR] (2nd ed.). L'viv: Izdatel'stvo L'vovskogo universiteta [in Russian].

13. Fedosov, V. M., Ogorodnik, S. Ya., & Sutormina, V. N. (Eds.). (1991). *Gosudarstvennyye finansy* [Public finance]. Kiev: Lybid' [in Russian].

14. Fedosov, V. M. (Ed.). (1994). *Podatkova sistema Ukrayiny* [Fiscal system of Ukraine]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].

15. Fedosov, V. (Ed.). (2004). *Byudzhethnyj menedzhment* [Budget management]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

16. Fedosov, V. M. (Ed.). (2005). *Byudzhethnyj menedzhment. Praktykum* [Budget management. Workshop]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

17. Yuriy, S. I., & Fedosov, V. M. (Eds.). (2008). *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

18. Yuriy, S. I., & Fedosov, V. M. (Eds.). (2012). *Finansy* [Finance] (2nd ed.). Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

19. Fedosov, V. M., & Yuriy, S. I. (Eds.). (2010). *Teoriya finansiv* [Theory of finance]. Kyiv: CzUL [in Ukrainian].

20. Fedosov, V. M., & Yuriy, S. I. (Eds.). (2012). *Byudzhethna sistema* [The budget system]. Kyiv, Ternopil': CzUL, Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

21. Oparin, V. M. (Ed.). (2012). *Byudzhethna sistema Ukrayiny: treninh-kurs* [The budget system of Ukraine: training course]. Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].

22. Tymchenko, O. M. (Ed.). (2012). *Podatkova sistema Ukrayiny: treninh-kurs* [Fiscal system of Ukraine: training course]. Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].

23. Malik, Ye. O. (Ed.). (2012). *Byudzhethnyj menedzhment: treninh-kurs* [Budget management: training course]. Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].

24. Tymchenko, O. M., Bondar, M. I., & Oparin, V. M. (2012). *Byudzhethna i podatkova systemy Ukrayiny u zapytannyakh i vidpovidyakh* [The budget and fiscal system of Ukraine in questions and answers]. Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].

25. Andrushhenko, V. L. (2000). *Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti (Teoretychna konceptualizaciya i naukova problematyka derzhavnykh finansiv)* [Financial idea of the West in the twentieth century (Theoretical conceptualization and scientific problems of public finance)]. L'viv: Kamenyar [in Ukrainian].

26. Andrushhenko, V. L., & Fedosov, V. M. (1995). *Zaporozh'ka Sich yak ukrayins'kyj fenomen* [Zaporozhian Sich as Ukrainian phenomenon]. Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].

27. Lovochkin, S. V., Fedosov, V. M., & Oparin, V. M. (2013). *Osobystyj interes plus individual'na vidpovidal'nist'* [Personal interest plus individual responsibility]. *Visnyk Pensijnoho fondu Ukrayiny* [Bulletin of the Pension Fund of Ukraine], 4 (130), 18-22 [in Ukrainian].

28. Garetovskij, N. V. (1998). *Finansovo-kreditnyj slovar'* [Financial and credit Dictionary] (Vol. 3). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

29. Stel'mach, V. S. (Ed.). (2001). *Encyklopediya bankiv's'koyi spravy Ukrayiny* [Encyclopedia of Banking in Ukraine]. Kyiv: Molod', InYure [in Ukrainian].
30. Mochernyj, S. V. (Ed.). (2002). *Ekonomichna encyklopediya* [Economic Encyclopedia] (Vol. 3). Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].
31. Yefymenko, T. I. (Ed.). (2010). *Finansy. Byudzhet. Podatky: nacional'na ta mizhnarodna terminolohiya* [Finances. Budget. Taxes: national and international terminology] (Vols. 1-3). Kyiv: Instytut svitovoyi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn, Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].
32. Sutorminova, V. N., & Fedosov, V. M. (1989). Specyfika systemu finansowego w ZSRR [The specifics of the financial system of the USSR]. In K. Znaniecka (Ed.). *Mechanizm finansowo-kredytowy i jego rola w podnoszeniu efektywności produkcji w socjalizmie: prace naukowe* [Financial and credit mechanism and its role in increasing the efficiency of production in socialism: scientific work] (pp. 44-57). Katowice: Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego [in Polish].
33. Sutorminova V.N., & Fedosov, V.M. (1980). K otázke buržoáznych finančných koncepcií štátneho zasahovania [Question of the bourgeois concept of state financial intervention]. In *Aktuálne otázky marxistickej PE* [Current issues of Marxist PE] (pp. 73-92). Bratislava: Kolektív KPE, VŠE a KINCH, Vysoká škola ekon. v Bratislave, Fak. Národohospodárska [in Slovak].
34. Savchuk, V., Luzik, P., & Oparin, V. (1997). Higher education in Ukraine: structure and financing. In P. G. Hare (Ed.). *Structure and financing of higher education in Russia, Ukraine and the EU*. London: Jessica Kingsley Publishers.
35. Fedosov V., & Oparin, V. (2003). Der Finanzsektor der Ukraine — Reformergebnisse und Trends [The financial sector of Ukraine - reform results and trends]. *Stuttgart: Sparkasse* [Stuttgart: savings bank], 5, 214-217 [in German].
36. Krysovaty A., Fedosov, V., & Savelyev, Ye. (2013). *Analisen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis* [Analyses and views on the economic development in Ukraine. A view of Ukrainian researchers on theory and practice]. Berlin [in German].
37. Sutormina, V. M., Fedosov, V. M., & Ryazanova, N. S. (1993). *Finansy zarubizhnykh korporacij* [Finance of foreign corporations]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
38. Sutormina, V. M. (2004). *Finansy zarubizhnykh korporacij* [Finance of foreign corporations]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
39. Fedosov, V. M., & Ryazanova, N. S. (2013). Konceptual'ni pytannya teorii korporatyvnykh finansiv [Conceptual problems in the theory of corporate finance]. *Rynok cinnnykh papieriv Ukrayiny* [Securities market of Ukraine], 3-4, 39-55 [in Ukrainian].
40. Lovochkin, S., Oparin, V., & Fedosov, V. (2008). Finansova infrastruktura rynkovoyi ekonomiky: konceptual'ni pidkhody [Financial market economy infrastructure: conceptual approaches]. *Ekonomika Ukrayiny* [Economy of Ukraine], 11, 57-71 [in Ukrainian].
41. Fedosov, V. M., Oparin, V. M., & Lovochkin, S. V. (2008). Instyucijna finansova infrastruktura Ukrayiny: suchasnyj stan ta problemy rozvytku [Institutional financial infrastructure of Ukraine: modern situation and problems of development]. *Finansy Ukrayiny* [Finance of Ukraine], 12, 3-21 [in Ukrainian].
42. North, D. (2000). *Instyuciyi, instyucijna zmina ta funkcionuvannya ekonomiky* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
43. Lovochkin, S. V., Oparin, V. M., & Fedosov, V. M. (2011). Superechnosti finansovoyi teorii i praktyky v konteksti cyklichnosti ekonomichnoho rozvytku [Contradictions of financial theory and practice in the context of economic development cyclic recurrence]. *Finansy Ukrayiny* [Finance of Ukraine], 5, 3-13 [in Ukrainian].